

TEKSTILNO RUKOTVORSTVO U DALMACIJI¹

BRANKA VOJNOVIĆ TRAJIVUK
Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
HR-21000 Split
branka@etnografski-muzej-split.hr

UDK 391:745+677.07(398)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 27.01.2021.
Prihvaćeno/Accepted: 11.02.2021.

U članku se govori o različitim postupcima i vještinama kojima su žene u Dalmaciji krajem 19. i početkom 20. stoljeća izrađivale tekstilne predmete namijenjene odijevanju ukućana te one za kućne i gospodarske potrebe. Prezentira se cjeloviti proces koji započinje postupcima dobivanja tekstilne niti, potom njihovim međusobnim povezivanjem s ciljem stvaranja tkanine te završnim ukrašavanjem pojedinačnih predmeta. Opisani su i ilustrirani postupci obrade vune, njenog tkanja i ukrašavanja te posebno vještine vezenja i izrade čipke.

Ključne riječi: *tekstilno rukotvorstvo, Dalmacija, ruralna kultura*

Uvod

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi tekstilno rukotvorstvo je uglavnom bilo djelatnost vještih seoskih žena koje su kod kuće izrađivale gotovo sve odjevne predmete za svoju obitelj, kao i tekstilne predmete za kućnu i gospodarsku uporabu. To je bio dug i mukotrpan posao koji je započinjao pripremanjem tekstilne sirovine i postupcima dobivanja niti, a potom njenoga tkanja i ukrašavanja na različite načine. Tomu se posvećivala velika marljivost i pozornost.

Pojam tekstilno rukotvorstvo podrazumijeva skup vještina ili tehnika, odnosno posebnih postupaka kojima su se stvarale i ukrašavale tkanine, što je bilo neophodno za nastanak svih tekstilnih predmeta pa tako i danas omiljenih narodnih nošnji. Prema broju sabranih etnografskih predmeta i zapisa s početka 20. stoljeća može se reći da je tekstilno rukotvorstvo u Dalmaciji bila jedna od osnovnih ženskih djelatnosti u kontekstu tradicijske kulture. Stoga je tekstilna oprema mladenke (miraz, *dota*) koja je bila pohranjena u škrinji slovila za jedan od najvažnijih atributa

¹ Članak je nastao kao prvi dio planiranog izdanja o narodnoj umjetnosti u Dalmaciji kojim bi na temelju građe iz Etnografskog muzeja Split i etnološke literature objedinila ovu temu i predstavila je na popularan način uz bogat slikovni materijal.

svadbe. Ona je bila izravan pokazatelj imovinskog statusa mladenke, kao što je vještina izrade tekstilnih predmeta bila mjerilo njene sposobnosti i vrijednosti.

Umijeće izrade tekstilnih predmeta prenosilo se s koljena na koljeno kao kolektivno iskustvo koje se povremeno obogaćivalo pojedinačnim i novim utjecajima. Ono je početkom 20. stoljeća bilo vrlo živo, posebice u većim zadružnim obiteljima u kojima su ove poslove obavljale najvještije žene. Od sredine stoljeća pod utjecajem ekonomskih promjena i migracija u gradove ruralno tekstilno rukotvorstvo zadržalo se tek kao sporadična djelatnost starijih žena. Danas su neke od ovih vještina sačuvane tek u sjećanjima, ali se povećala svijest o njihovoj kulturnoj vrijednosti. Zahvaljujući revitalizaciji tradicijske odjeće neki su segmenti rukotvorstva popularizirani kroz folklorno - turističku ponudu. Najčešće se izrađuju replike narodnih nošnji koje nastoje ponoviti bogatstvo njenih oblika i boja, ali ih zapravo sažimaju uporabom materijala i ukrasa recentne industrijske proizvodnje.

Za razliku od toga tradicijsko tekstilno rukotvorstvo s početka 20. stoljeća obuhvaćalo je različite postupke ručne izrade; od obrade sirovine do izrade tkanine² te njenog oblikovanja i ukrašavanja. Na početku toga procesa velik dio vremena i truda bio je posvećen dobivanju sirovina za proizvodnju tekstila. One su u dalmatinskim selima pretežno bile životinjskog, manje biljnog podrijetla. Iz prve grupe najviše je bilo tekstilnih predmeta izrađenih od domaće vune u skladu s nekoć prevladavajućim ovčarstvom, a manje od kostrijeti i prirodne svile. Sirovine biljnoga porijekla na ovom području bile su malo zastupljene. Zabilježeno je poznavanje prerade brnistre i konoplje, a tek sporadično uzgoj lana.

Prerada i obrada vune

Dobivanje vunene niti

Za predmete izrađene od vune najprije je trebalo učiniti nekoliko predradnji kojim bi se dobila sama nit. Proces dobivanja vunene niti iz ovčjeg runa započinjao je pranjem, sušenjem i čišćenjem ostriženog runa. Nakon čišćenja i raščešljavanja rukama ono bi se dalje iščešljavalo pomoću sprave načinjene od dvije daščice s

² Tkanina od tkati = ◇ *prasl.* i *stsl.* *тъkati (*rus.* tkat', *polj.* tkać) ≈ *latv.* tukstet: udarati. Platno = ◇ *prasl.* *poltъno (*rus.* polotnó, *polj.* plótno) ← *ie.* *polto-: tkanina (*skr. pat.a-, srvnjem. valte: rubac*).
(<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>)

ručicom i okomito postavljenim željeznim šiljcima (zupcima). Najprije se runo raščešljavalo *grebenima* s duljim i rijetko raspoređenim zupcima, a potom je slijedilo finije raščešljavanje na sličnoj spravi (*gargaše*) s gušćim i kraćim zupcima. Najčešće bi žena sjedeći pridržavala nogama jednu ploču *gargaša* dok bi drugu, okrenutu zupcima prema prvom, rukama povlačila prema sebi (sl. 1).

1.

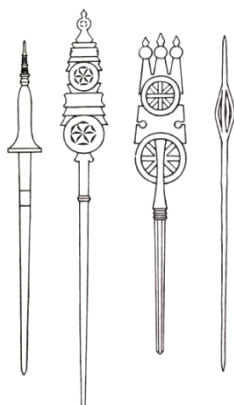
Ovako iščešljano i očišćeno runo postavljalo se na vrh preslice. Ona se zaticala na lijevu stranu struka tako da se pridržavala ispod pazuha pa bi prsti lijeve ruke ostali slobodni za uvrtanje niti. Desnom rukom pridržavalo se vreteno za sam vrh te se prstima okretalo. Tako bi prelja prstima lijeve ruke izvlačila djelić runa i sukala ga, dok bi desnom rukom vrtjela vreteno na koje se namatala ispredena nit (sl. 2). Ovim postupkom predenja pomoću preslice i vretena dobivala se vunena nit koja je bila neujednačene debljine. Nakon toga bi se vunena nit premotala s vretena u svitke ili klupka.

Od predmeta koji su se koristili kao pomagala u ovoj fazi rada najvažnija je bila preslica - štap s proširenjem u gornjem dijelu na kojeg se postavljalo ovčje runo. U unutrašnjosti Dalmacije bili su zastupljeni posebni oblici preslice koje je etnologija klasificirala kao lopatasti i kopljasti tip, dok je u priobalnom području bila najčešća preslica jabučastog ili buzdovanskog tipa (sl. 3).³

³ U Hrvatskoj je najrašireniji kopljasti tip preslice. Lopatasta preslica raširena je u Dalmaciji i Hercegovini, a jabučasta ili buzdovanska na jadranskom području.

2.

3.

Lopataste i kopljaste preslice često su bile rezbarene s jedne strane gornjega proširenja. Neke od njih sačuvane u etnografskim zbirkama predstavljaju lijepe primjere tradicijskog drvorezbarstva sa svim njegovim odlikama. Preslica je kao jedan od najraširenijih atributa seoske žene imala uz uporabnu i onu dekorativnu te simboličnu funkciju kako u sklopu svadbenih običaja tako i općenito u životu žene.⁴

Ponekad se u ovoj fazi rada vuna bojala (*mastila*) uz pomoć prirodnih boja načinjenih od korijena, lišća ili plodova biljaka, a u novije vrijeme industrijski dobivenim bojama. Za

Stožasta preslica poznata je u Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Baranji (Gavazzi 1991,108).

⁴ Vojnović 1994.

crvenu boju se najviše upotrebljavala biljka broć, a smeđa se boja dobivala od kore ili lišća različitog drveća (jasen, hrast, bor, jela, dud, orah). Za crvenu boju također se koristilo kupovno brazilsko drvo kao i indigo za plavu boju. Neki se odjevni predmeti od vune nisu bojili kod kuće, već su se nosili na bojenje (*farbanje/tanganje/mašćenje*) profesionalnim majstorima u grad (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik).⁵

Tkanje

U procesu ručne izrade tkanine vunena nit dalje se obrađivala tkanjem.⁶ Postupak pripremanja osnove za tkanje naziva se snovanje i jedan je od najzahtjevnijih postupaka u izradi tkanine. Stariji način tkanja nastavljao se na pripremu osnove između klinova (*kočića*) zabodenih u zemlju ili učvršćenih u ogradu suhozida.⁷

Nakon snovanja dobivena osnova određene dužine mogla se prenijeti na uspravni tkalački stan koji je bio u obliku pravokutnog okvira načinjenog od četiri grede, a pri tkanju se prislanjao uza zid kuće. Na njemu se moglo snovati i direktnim namatanjem vune između donje i gornje gredice tako da su se potom napete niti prebirale i razdvajale u primarni i sekundarni zijev. Tkalo se prebacivanjem niti potke između razdvojenih niti osnove te njezinim sabijanjem pomoću drvenog češlja. Na ovakvom jednostavnom tkalačkom stanu, koji je bio poznat još u rimskom carstvu na prijelazu stare u novu eru,⁸ mogla se istkati tkanina određene širine i dužine. Tkanje na okomitom stanu fotografirano je u unutrašnjosti Dalmacije još 1929. godine uz bilješku o izradi prostirki i torba (sl. 4).⁹

⁵ Breko, Aida [et al] 2009,143-149. Posebno o bojanju tkanina u Kaštelima vidjeti Acalija 2015,58-62.

⁶ Ovdje se neće govoriti o pletenju vune jer se ono drži novijom pojavom rukotvorstva koja nije vezana samo za selo. U etnografskim bilješkama iz Dalmacije s početka 20. st. pletenje se spominje samo uz izradu *obuće*, najčešće čarapa, a ponekad i uz donju odjeću (*guća*) koja nije bila vidljiva (Ivanišević 1987,128,203).

⁷ Da bi se niti namotala na valjak tkalačkog stana istim redoslijedom kako su i snovane, potrebno je tvoriti križ niti tijekom snovanja. Za detaljniji opis snovanja vidjeti Eckhel 1988,31 ; 2007,514.

⁸ Ovaj tip okomitog tkalačkog stana potanko opisuje još Ovidije u svojoj metamorfozi o tkalji Arahne što potvrđuje njegovu starinu (Radauš Ribarić 1988,18).

⁹ Fotografija iz Segeta kraj Trogira snimio je Milovan Gavazzi (fotoarhiva EMS). Objavljeno u Gavazzi 1991,90.

4.

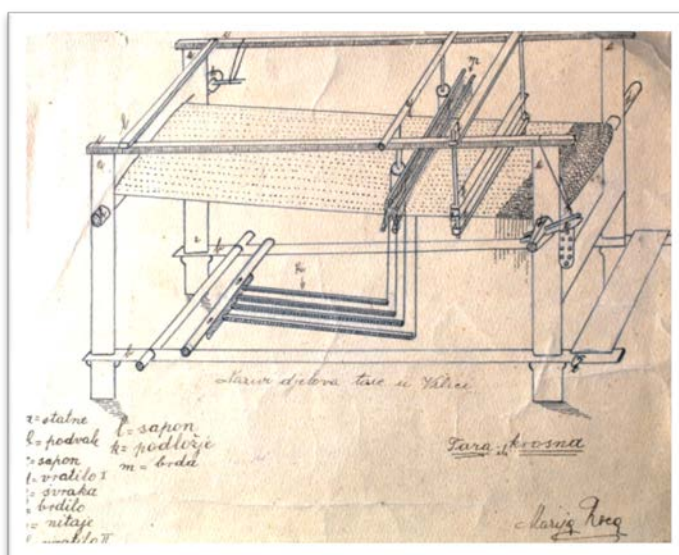
5.

Drugi je oblik tkalačkog stana bio češći, odnosno rasprostranjeniji te se duže sačuvao. To je horizontalni tkalački stan (sl. 5) koji se drži baštinom iz praslavenske zajednice, odnosno kulturnim elementom kojega su Slaveni već posjedovali pri svom dolasku na jug. To potvrđuju nazivi sirovina, osnovnih radnji u tkalačkom umijeću i svih naprava koje su se pritom upotrebljavale, te nazivi koji se odnose na samu tkalačku napravu.¹⁰

¹⁰ Posebice srodni nazivi za osnovne dijelove stana horizontalnog tipa: *podnožnjaci*, *škripci*, *bilo s brdom* te *čunak* ili *lađica* (Radauš Ribarić 1988,19).

U Dalmaciji je ovaj tip tkalačkog stana zabilježen pod nazivom *tara* ili *krosna*. Sastoji se od osnovne kvadratne konstrukcije načinjene od okomito i horizontalno postavljenih greda koje povezuju ostale dijelove kao što su valjci, listovi, podnožnici i drugo (sl. 6). Prednji i stražnji valjak služili su za navijanje osnove i gotovog tkanja što je omogućilo tkanje materijala neograničene dužine. Osnova se ovdje snovala pomoću drvenog okvira s većim brojem klinova, a ponekad i pomoću kružne snovaljke. Ovakav tkalački stan obično je imao dvije ili četiri *nićanice* kroz koje su se provlačile niti osnove,¹¹ što je omogućilo izvedbu nekoliko tehnika tkanja poznatih pod nazivima: *u dva nita*, *u četiri nita*, *pretkivanje*, *klječanje* te njihove međusobne kombinacije.

Dijelove horizontalnog tkalačkog stana s posebnim nazivima zabilježila je Marija Roca 1931. godine na primjeru *tare* ili *krosne* iz Vrlike na crtežu koji se čuva u Etnografskom muzeju Split (sl. 6).¹²

6.

¹¹ *Nićanica* ili list je dio tkalačkog stana najčešće načinjena od dva položena drvena štapa poprijeko spojene končanim nitima s očicama po sredini kroz koje se okomito provlače neke niti osnove. Na slici 6. označene su kao *m=brda*. Ovdje su prikazane dvije *nićanice* (*brda*), a četiri *podnoška* (*podložja*) što je u najmanju ruku nejasno.

¹² EMS-R-77red. br. 468.

Osnovni način tkanja bio je onaj kod kojega se osnova dijeli u dva sustava niti (*tkanje u dva nita / prtenski*). Između njih se rukom ili čunkom provlači potka te se sabija češljem na vertikalnom ili brdom na horizontalnom stanu. Prema jačini sabijanja potke dobivala se različita gustoća tkanine, od pravilne strukture križanja niti do potpunog prekrivanja niti osnove i guste zbijene strukture. Također je bilo poznato tkanje u vezu kepera (*tkanje u četiri nita*) u kojem niti osnove i potke najčešće stoje u omjeru 2:2, a svaki sljedeći red potke stepenasto je pomaknut u stranu. Ovi su se načini tkanja koristili za tkanje vunenog, rjeđe platnenog materijala.¹³

Tehnika klječanja koristila se samo za tkanje vunom, pri čemu se svaki ukrasni motiv posebno stvarao kraćim nitima ulaganim u zijeve, a niti potke su opletanjem sasvim prekrivale niti osnove. Tako su nastajali geometrijski motivi, najčešće trokuti i rombovi stepenastih stranica, a između njih su mjestimično ostajali otvori (sl. 7 i 8). Na taj način su se najčešće tkale pregače u sjevernoj i dijelu srednje Dalmacije te torbe i vunene prostirke na širem području.

7.

¹³ Eckhel 2007,517.

8.

Uz vuneni materijal za izradu odjeće tkali su se prekrivači za krevet (*sukanci, biljci*) i razne torbe (*arari, zobnice, bisage*). Istkani vuneni tekstil često se dalje obrađivao stupanjem, odnosno valjanjem u *stupama/valjaricama/badnjevima*. Djelovanjem mlaza vode i mehaničkim udarcima drvenih batova u mlinicama, struktura vunenog tkanja se zbijala pa je dobiveno sukno postajalo gušće i čvršće. Ono se koristilo za gornje odjevne predmete u narodnim nošnjama, primjerice za pastirsku kabanicu, koji su takvom obradom vunene tkanine postajali manje propusni i topliji. Najčešće su se stupali vuneni pokrivači.

U Dalmaciji su također bile poznate dvije tkalačke sprave za izradu uskih trakova; tkalačka rešetka i tkalačke daščice. Ove druge sastoje se od više kvadratnih drvenih pločica koje imaju četiri rupice, svaka u jednom kutu, kroz koje su provučene niti osnove. Na krajevima su niti vezane i pričvršćene na dva suprotna mjesta. Okretanjem pločica postavljenih u sredinu napete osnove izmjenjuje se zijev i ulaže potka koja se sabija uskim drvenim nožem. To se radilo istovremeno na oba kraja osnove tako da bi se jednom osnovom mogla izraditi dva tekstilna traka. Najčešće su se tako izrađivali ženski vuneni pojasevi (*tkanice*).

Tkalačka rešetka je drvena daščica koja je prošupljena okomitim prorezima tako da nastaje vrsta rešetke (sl. 9). Po sredini visine preostalih ploha probušena je rupica. Niti osnove uvodile su se naizmjenično kroz te rupice i proreze čime bi se stvorila dva sistema niti koja podizanjem i spuštanjem rešetke otvaraju dva zijeva. Vezivanjem krajeva osnove za neki čvrsti oslonac postizala se njena napetost. Provučena potka najčešće

se sabijala drvenim nožem. Ovom jednostavnom spravicom također su se tkali pojasevi (sl. 10).

9.

10.

Nakon navedenih postupaka dobivanja vunene tkanine slijedilo je oblikovanje odjevnih predmeta koji su danas prepoznati kao dijelovi narodnih nošnji. Iako se većina tekstilnih predmeta u promatranom razdoblju izrađivala ručno, manji dio se nabavljao kupovinom prema pojedinačnim mogućnostima i prilikama sredine. Često su se miješale domaće i kupovne tekstilne sirovine, posebice one koje nisu imale izvor u ruralnom gospodarstvu kao što je bio pamuk. Imućnije obitelji i pojedinci u seoskoj zajednici veoma rano su počeli nabavljati finije gotove tkanine i ukrasne dodatke, čime su potvrđivali svoj društveni status. U pravilu su tako nastajale najsvečanije i najraskošnije varijante narodnih nošnji.

Kozja dlaka

Sve do polovice 20. stoljeća, kada se zabranio njihov uzgoj, u Dalmaciji su se uz ovce gotovo redovito uzgajale koze. Kozja

dlaka (kostrijet) nije se prala niti češljala na grebenima kao ovčje runo, već se omekšavala udaranjem granom (*ispucavala*). Potom se razastirala na ravnoj podlozi i rahlila. Budući da se zbog njenih oštih kratkih vlakana vrlo teško sukala kostrijet se najčešće prela pomiješana s ovčjim runom. Takve miješane sirovine dalje su se koristile za tkanje različitih torbi i vreća koje su se upotrebljavale u gospodarstvu, a ponekad i za prekrivače u kući.

Svilena nit

Iako je svila većinom korištena kao gotov proizvod zabilježen je njen uzgoj i dobivanje svilene niti u kućnoj radinosti, posebice u južnoj Dalmaciji.¹⁴

U proljeće bi se jajašca dudova svilca pohranjivala na toplo mjesto u kući. Zabilježeno je da su žene znale nositi u njedrima platnene vrećice u kojima su bila jajašca. Nakon što bi se iz njih izlegle gusjenice one su se prihranjivale listovima dudu sve dok se ne bi začahurile. Dio čahura namijenjen daljnjoj obradi bi se odvojio i izložio većoj toplini, a potom se stavljao u posudu s toplom vodom. Pomoću rašljaste grančice vadili su se počeci odlijepljenih niti iz čahura te namatali u klupka i u svitke. Izvijanje svile moglo se obavljati i izravno na motovilu, napravi za namatanje pređe. Pri izvlačenju iz čahure nit se mogla provlačiti kroz rupicu željezne šipke čime bi se ujednačila debljina niti. Tako se dobivala takozvana polusirova domaća svila koja je bila nešto grublja svilena pređa.

Od svile su se najčešće tkali ženski pojasevi koji su zabilježeni kao dio jadranskih nošnji. Najpoznatiji su ženski pojasevi (*tkanice*) koje su nastajale miješanjem svilene niti s pamukom ili vunicom, primjerice na otoku Mljetu. Od domaće obojane svilene niti također su istkani rupci (*šudari*) kojima su žene pokrivala ramena ili glavu ili su je zaticale o pojas. Poznate su svilene marame kao dio takozvane radne ženske splitske nošnje koje su se nazivale *dubrovački šudari*, a tkale su ih žene u Trogiru i Kaštelima.¹⁵ Posebno su bile poznate tkalje svilene niti u Dubrovniku i Cavtatu.¹⁶

¹⁴ Početkom 20. st. zabilježeni su poticaji za uzgoj dudovog svilca i u drugim krajevima Dalmacije, primjerice u Skradinu na inicijativu austrijske spisateljice i kolekcionarke Natalije Bruck Auffenberg (Bruck Auffenberg 1912,6).

¹⁵ Vidović- Begonja 1988,20-21; Acalija 2015,53.

¹⁶ Radauš Ribarić 1975. Jedan od najranijih članaka o tkanju svile u okolici Dubrovnika je članak Pauline Bogdan „Industrija koja nestaje“ u *Koledaru*

Brnistra

Upotreba brnistre kao tekstilne sirovine bila je poznata duž cijele obale Jadrana.

Za dobivanje vlakna koristile su se jednogodišnje grančice samoniklog grma brnistre (*Spartium junceum*) koje su se rezale u kolovozu. Vezane u snopiće potapale su se u plitkom moru deset do petnaest dana kako bi se razmočio vanjski dio stabljike. Odmah nakon močenja udaranjem i trljanjem po hrapavom kamenu odijelila bi se vlakanca koja su se izvlačenjem skidala s drvenaste sredine grančice. Očišćeno vlakno dalje se obrađivalo kao vuna; moglo se raščešljavati na grebenima, presti preslicom, prematati ili bijeliti iskuhavanjem u lugu.

Od dobivene niti koja je bila dosta gruba i oštra izrađivale su se tkanjem vreće i torbe korištene u gospodarskim poslovima, a ponekad i plahte (*lancuni*) kao posteljno rublje. Ona se obično miješala s drugom tekstilnom sirovinom, najčešće s vunom.

Konoplja i lan

Osim navedenoga u Dalmaciji je bilo vrlo malo uzgoja konoplje i lana te tekstilnih predmeta izrađenih od ovih sirovina. Uz sporadične zapise o tome¹⁷ na to upućuju i sačuvani predmeti među kojima su najpoznatije suknje od lanenog platna modre boje kao dio ženske nošnje.¹⁸ Konopljino platno uglavnom se koristilo za vreće u gospodarstvu, rijetko za košulje, a ponekad i za posteljne pokrivače tkane od mješavine s vunom.

Način uzgoja i obrade lana i konoplje detaljnije je opisano u prikazima tekstilnog rukotvorstva sjeverne Hrvatske i šireg susjednog područja.¹⁹

Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost (danas Etnografski muzej Split) iz 1913. godine.

¹⁷ Postojala je predaja da se ranije u splitskom polju sijao lan (Vidović-Begonja 1988,7). U etnografskim zapisima iz Poljica s početka 20. stoljeća lan i konoplja navode u naslovu poglavlja u kojem se dalje opisuju sprave za obradu vune (Ivanišević 1987,200-203).

¹⁸ U Splitu je zabilježen naziv *povismo* za fino laneno platno koje se tkalo u dva nita, *na postavsku* (Vidović-Begonja 1988,8). Također i u Kaštelima *povismo* je tkano modro platno s osnovom od pamuka, a potkom od lana koji se kupovao te je imao poseban sjaj (Acalija 2015,52).

¹⁹ Primjerice tekst Nerine Eckhel „Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila“ u katalogu izložbe *Čarolija niti* (1988).

Ukrašavanje tekstila

Pri tkanju

Ukrasni motivi na tkaninama mogli su se izvoditi i prilikom samog procesa tkanja. U Dalmatinskoj zagori najčešći su utkani motivi u obliku rombova, trokuta i kvadrata koji se izrađuju u horizontalnim nizovima u tehnici *klječanja* (sl. 11). Pri tome se nitima potke opleću i potpuno prekrivaju niti osnove. Svaki ukrasni motiv posebno se stvara kraćim nitima vune ulaganim u primarni i sekundarni zijev. Konture uzorka najčešće su ravnih i stepenastih linija, a između njih ostaju takozvane rešetke, odnosno otvori. Na ovaj način najviše su se izrađivale ženske pregače, torbe i ćilimi.

11.

Ovaj način ukrašavanja pri tkanju bio je polazište za etnološku klasifikaciju dvaju tipova ženskih pregača unutar takozvanog dinarskog kulturnog područja u Hrvatskoj. Ravna pregača istkana od raznobojne vune tehnikom klječanja s geometrijskim uzorcima koji se u nizovima redaju jedan ispod drugog, s resama na tri strane, bila je rasprostranjena od Like, preko sjeverne i srednje Dalmacije do Vrlike.²⁰ Prema Gavazziju

²⁰ Druga vrsta je bila raširena od Sinja, preko Poljica i Imotske krajine sve do Konavala u dubrovačkom zaleđu. To je lagana pregača istkana od vune u četiri nita, prošarana poprečnim prugama, malo skupljena u struku, najčešće crvene boje (Radauš Ribarić 1975).

različiti geometrijski motivi koji nastaju tehnikom klješanja (i prebiranja) pripadaju najstarijem sloju hrvatske narodne umjetnosti.²¹

Vezenje

Tekstil se mogao ukrašavati i nakon što je bio istkan, odnosno ukras se dodavao na gotovu tkaninu. U hrvatskom tekstilnom rukotvorstvu posebno je bilo razvijeno ukrašavanje tkanine vezenjem kojim su se najčešće kitile svečane ženske nošnje u dalmatinskom zaleđu, a nešto manje na jadranskom području. Na tradicijskoj odjeći mogu se prepoznati dvije osnovne tehnike vezenja. Prva je takozvani vez brojem koji se izrađuje brojenjem niti platna kao podloge čime se dobivaju oblici ravnih kontura, a drugi je vez pismom koji se šiva na slobodno iscrtanim linijama na tekstu pa nastaju krivulje i zaobljeni motivi. Najpoznatiji bodovi prve grupe su: *križići*, *pisanac*, *pružanka*, *utkanica*, a druge grupe: *lančanac*, *obamet*, *ovijanac*, *zrnčani*, *bušeni*, *plosni vez*. Vezenje se izvodilo na platnu i suknu (*čoji*) vunenom, pamučnom, lanenom ili svilenom niti.

Brojenjem niti platnene podloge nastajali su mnogi vezovi u bezbroj inačica. Na ovaj način ukrašavale su se platnene marama i košulje. Na maramama je bio naročito ukrašen jedan kut koji je pri njenom vezivanju i slaganju ostajao vidljiv jer je padao niz leđa (sl. 12). Vezom ukrašena marama bila je osnovni dio ženskoga oglavlja.

²¹ Ova pretpostavka navedena je u njegovoj knjizi iz 1944. godine (*Hrvatska narodna umjetnost*). Kasnije spominje „...osobit način tkanja uz izvođenje karakterističnih i većinom stepenastih ornamenata...na vunanim pa i na pamučnim ćilimima, pregačama pa torbama u gotovo svim hrvatskim područjima, izuzevši kajkavske krajeve“ kao primjer kulturnog dobra prednjeazijskog izvora (Gavazzi 1991,89-90).

12.

Vezovi na košulji bili su također raspoređeni na onim mjestima koja su ostajala vidljiva, odnosno neprekrivena gornjim slojevima odjeće. Oni najčešće ukrašavaju rukave ženske košulje okomito po sredini ili su vezeni horizontalno uz rub otvorenog zapešća, potom oko vrata (na *ošvici*) te gotovo redovito uz prorez na prsima (sl. 13). Ovi su vezovi uglavnom bili polikromni, načinjeni od vunene, pamučne ili svilene niti. Osim ženskih košulja vezenjem su mogle biti ukrašene i muške košulje, obično na niskom ovratniku i zapešću rukava. Primjerice, vrlička muška košulja vezena je bijelim pamukom i srmom.

13.

Svila kao materijal za vezenje bila je najčešća u onim sredinama koje su bile dobro povezane sa središtima na Jadranu, kao što su Ravni kotari u zaleđu Zadra i Konavli u okolici Dubrovnika. Njome su vezeni neki od rijetkih sačuvanih primjera ženskih košulja. Ti su vezovi prepoznatljivi po tome što prekrivaju određenu površinu (rukav, dio oko zapešća, poprsje), odnosno po gustom zbijenom bodu svilene niti geometrijskih motiva i mozaičnoj šarolikosti. Ovaj raskošni vez sačuvan je tek na nekoliko ekskluzivnih primjeraka gornjeg dijela ženske košulje iz zadarskog primorskog područja (Biograd na moru, Pakoštane). Cijela površina platna prekrivena je svilenim vezom u kojem prevladava oker - crvena boja (sl. 14). Drugi primjer veza svilom, s većim brojem sačuvanih primjeraka, je prsni dio ženske košulje iz Konavala s gustim vezom na pravokutnoj površini *poprsnice* i kitom žutih niti na dnu okomitog proreza (sl. 15). Zbog svoje popularnosti i prepoznatljivosti taj je ukrasni dio košulje tijekom 20. stoljeća promoviran kao vrsta dubrovačkog suvenira.

14.

15.

Drugoj grupi vezova koji nastaju šivanjem na slobodno iscrtanim linijama po tekstilu pripada takozvana građa iz unutrašnjosti Dalmacije, posebice njenog sjeverozapadnog području. Na jednobojnim, najčešće crvenim, zelenim ili plavim komadićima finijeg sukna ili čoje vezli su se zaobljeni geometrijski motivi tehnikom lančanca. Oni su bili aplicirani na određene dijelove narodnih nošnji od istog materijala, u pravilu na gornje muške i ženske odjevne predmete. Njihovim ponavljanjem, izmjenama motiva i boja ili varijacijama detalja nastajali su karakteristični ornamenti zakrivljenih linija. Najčešće vezeni motivi bili su rozete, kružići i kuke u bezbroj inačica. Pojedina

polja ponegdje su dodatno rubljena što pojačava dojam mozaičnosti (sl.16).²²

16.

Taj vez svilom ili pamukom ponekad je bio toliko sitan i fin da se samim okom jedva mogu nazrijeti pojedini bodovi. Krivulje linearnog ukrasa stvaraju različite motive: kuke, spirale, kola, križeve, zvjezdice, S motive, osmice i druge složenije koji nastaju njihovim umnažanjem (sl. 16, 17).

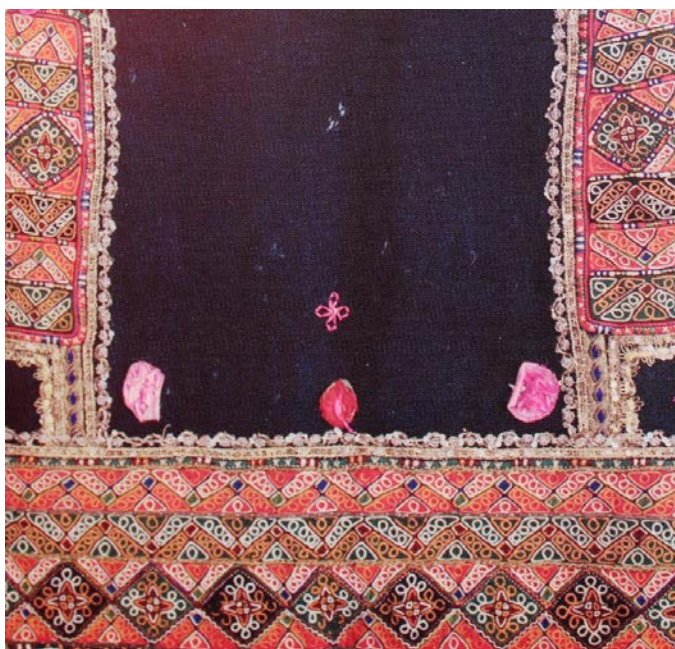
²² Isto načelo spajanja cjeline od jednobojnih komadića sukna, ponekad s jednostavnim vezom na mjestu spajanja ili drugim rubovima, zastupljeno je pri oblikovanju jednog malog odjevnog detalja u ženskim nošnjama jadranskog područja sjeverne Dalmacije, posebice iz zadarske okolice. To je prsni ukras *zalistavac* za kojega u zadnje vrijeme raste zanimanje. Gledajući ga pojedinačno i izdvojeno iz cjeline narodne nošnje izgleda poput apstraktne slike, odnosno mozaika načinjenog od jednoličnih ploha čistih boja čime me podsjeća na Matissove kolaže, bez ikakve primisli o mogućoj povezanosti.

17.

Tako izvezena čoha prišivala se uz rubove i na određena mjesta odjevnog predmeta, primjerice uz rub vunene pregače ili na leđni dio *sadaka*. Zatičemo je i na vunenoj *obuci*, na nekim klječanim torbama pa čak i na dijelovima muškog pojasa (*pas na struke*). No, najljepši i najbrojniji primjerci ovakvog polikromnog načina ukrašavanja tkanine sačuvani su na brojnim primjerima ženskih haljetaka (*sadak/jačerma, aljina*) u bezbroj inačica, koji su danas pohranjeni u muzejskim zbirkama (sl. 18).²³

²³ Detaljan opis s podacima o načinu izrade ovoga veza u sjevernoj Dalmaciji, prema građi iz Etnološkog odjela Narodnog muzeja u Zadru, vidjeti u Vrkić Žuvanić 2010.

18.

Uočena je izrazita sličnost motiva i kompozicija vezenog ukrasa na sukненоj odjeći zapadnodinarskog područja s motivima rezbarenim na drvenim predmetima kao i duboka starost pojedinih motiva.²⁴ Isto se može reći i za Dalmatinsku zagoru u kojoj je repertoar motiva vezanih na suknu vrlo sličan onima zastupljenim u tradicijskom drvorezbarstvu, što se može promatrati kao realizacija istih motiva u različitim materijalima, tehnikama i izvedbama, odnosno u ženskom vezu i muškom drvorezbarstvu.

Naročit vezeni ukras zastupljen je na svečanim muškim prslucima (*krožet/krožat*) i kratkim haljeticima s rukavima (*koporan/jačerna*) kao raznobojni vez *po pismu* (najčešće plosni vez, lančanac, obamet) na svijetlo crvenoj pozadini čoje. Dok je ovaj prvi u drniškom i šibenskom kraju više ukrašen vezom uz okomiti rub prednjice, kod drugoga je naglasak na leđnoj strani. Nekoliko sačuvanih primjeraka iz Bukovice imaju na leđima vezeni motiv stabla života koji se okomito ponavlja, dok je u

²⁴ Analogije s neolitskom keramikom danilske kulture i šire. Zaključno se ukazuje na prisutnost stvaralačkih impulsa iz Sredozemlja i iz kontinentalnih strana što je karakteristično za područje srednje Dalmacije još od ranih povijesnih razdoblja (Radauš Ribarić 1978).

sredini simetrična kompozicija linearnih motiva zakrivljenih linija (sl. 19). Sam motiv stabla života drži se arhaičnim primjerom dugoga trajanja, dok je njegova izvedba na spomenutom odjevnom predmetu obrtnički rad koji pripada relativno novijem sloju tradicijske kulture u Dalmaciji.²⁵

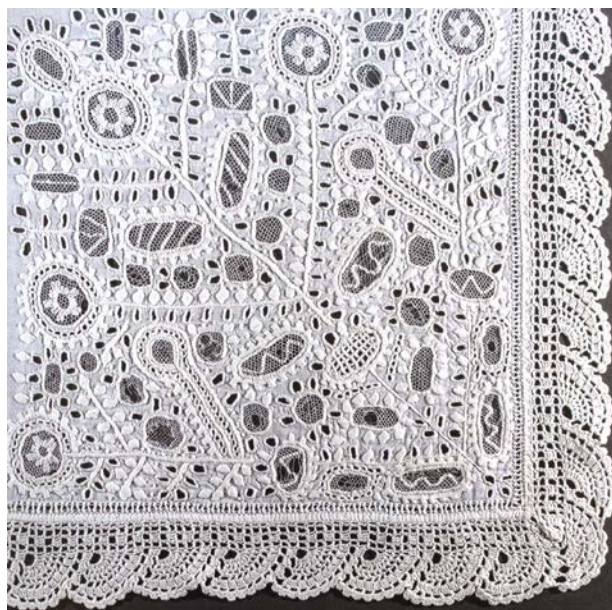
19.

Osim vezova pamukom, vunicom i svilom ponekad se dodavala takozvana srma, odnosno detalji načinjeni od niti srebrne ili zlatne boje. Samostalni vez metalnim nitima bio je u domeni specijaliziranih vještina. U ukrašavanju odjeće kod kuće najčešće se koristila gotova kupovna srmena traka ili gajtan koji su se aplicirali uz rub suknene odjeće ili klječanih pregača.

Monokromni bijeli vez koji je nekoć bio šire rasprostranjen u Dalmaciji zadržao se sve do početka 20. stoljeća u splitskom zaleđu, posebice u Sinju, Muću i Dugopolju. Uz skromniji geometrijski vez na ovratnicima i zarukavlju muških košulja iz sjevernodalmatinskoga zaleđa, bogatiji je zastupljen na ženskim košuljama i maramama u brojnim varijantama tehnika (*šupljika, rasplet, bušeni vez, mriskanje, plosni vez, gnjidanje*) i motiva. Geometrijski i stilizirani biljni motivi komponirani su u bezbroj

²⁵ Ovakve *koporane* izrađivali su zadarski i šibenski obrtnici u drugoj polovici 19. stoljeća kao narudžbu *kolunaša*, pripadnika domaće postrojbe (Kale 2008, 122).

inačica u kojima dominiraju cvjetni oblici i vitičaste linije, dok su rjeđi životinjski motivi uklopljeni u shematski prikaz takozvanog drva života (sl. 20).²⁶

20.

Čipkarstvo

Za cijeli naš jadranski prostor bila je značajna čipka koja je izvedbom vezana za podlogu platna. To potvrđuju sačuvani fragmenti čipke u folklornom ruhu koji se s jedne strane mogu vezati uz bijeli vez, a s druge sa čipkama iz crkvenih riznica. Oni svjedoče o tradiciji čipkarstva u Dalmaciji kojoj pripada primjerice primoštenska čipka koja se uspješno obnavlja posljednjih godina.²⁷ No, najpoznatiji centar izrade čipki u Dalmaciji bio je Pag, a paška je čipka najstariji sačuvani primjer naše čipkarske tradicijske tehnike.

Veći interes za paško čipkarstvo može se pratiti od početka 20. stoljeća kada se osniva Čipkarska škola u Pagu (1906.). Bečko „otkriće“ paške čipke označilo je početak interesa za takozvanu dalmatinsku narodnu umjetnosti i iniciralo

²⁶ Bogatstvo ovih vezova iz muzejske zbirke prikazano je na izložbi Etnografskog muzeja Split (Jakšić 2018).

²⁷ Etnolog Jadran Kale potaknuo je osnivanje udruge primoštenskih čipkarica *Pekljica* 2013. godine. Izložba *Primoštenska čipka* održana je u Muzeju grada Šibenika 2016. godine.

zanimanje širih kulturnih krugova za tradicijsko rukotvorstvo u Dalmaciji.

U tehničkom i likovnom smislu starijem sloju pripada takozvani *paški teg*, odnosno šivana čipka koja se izvodi šivaćom iglom na platnenoj podlozi što je blisko vezenju mrežice zabilježene pod nazivom *retičela*. Put do nje vodi preko tehnika veza raspleta (*micano*) i izriza (*rizano*).²⁸ Za otok Pag značajna je takozvana prvotna *retičela* koja je izvedbom vezana za podlogu platna. Ona se izvodi urezivanjem većeg kvadratnog prostora u platno te njegovim nadopunjavanjem „paukovom“ mrežicom s osam krakova. Niti mrežice dalje se omataju i oko njih se šivanjem bodom *obameta* grade željeni motivi. Geometrijski motivi komponiraju se u mnogo različitih kombinacija unutar kvadrata s naglašenom okomitom, vodoravnom i dijagonalnom razdjelnicom. Najčešći motivi bili su: ispunjeni ili prazni kružić, manji ili veći krug, polukrug, trokutić, romb, pravokutni ili trokutasti listić, cik-cak pruge, četverolisna rozeta. Svaki od njih imali su svoje lokalne nazive, kao i mali rubni kružići koji naglašavaju dojam prozračnosti pojedinog motiva i cjelokupne čipke.²⁹ Ovaj postupak se izvodilo bez crtanih predložaka, prema prethodnim čipkama, što svjedoči o zavidnoj vještini paških žena koje su vrlo dobro poznavale tehniku.

Ovakav *paški teg* krasio je prsni dio ženske košulje. On je svojom monokromijom i geometrizmom upotpunjavao renesansni likovni izričaj cjelokupne ženske nošnje. Ovdje je važno naglasiti da se ova čipka izrađivala kao sastavnica folklornog ruha te se isprva nije realizirala odvojeno od njega (sl. 21). Tom čipkom također su se ukrašavale i uže stranice pravokutne duguljaste marame (*pokrivača*) koje ostaju vidljive na složenom paškom oglavlju. Uz sam rub pored uže pruge izvedene šivanom čipkom ponekad je prišivena i traka čipke na batiće.³⁰

²⁸ Više o tome u Eckhel i Zorić 1995,13.

²⁹ Isto,15-16.

³⁰ Do sada nije sa sigurnošću potvrđeno da se čipka na batiće radila i na Pagu (isto).

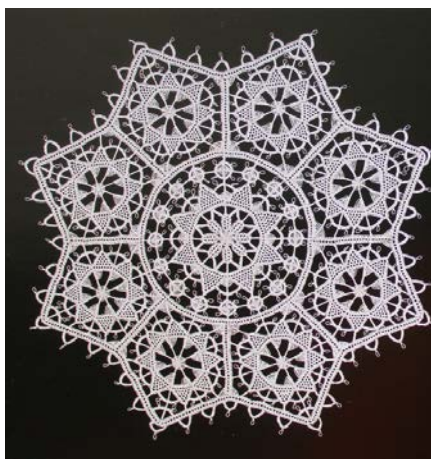
21.

22.

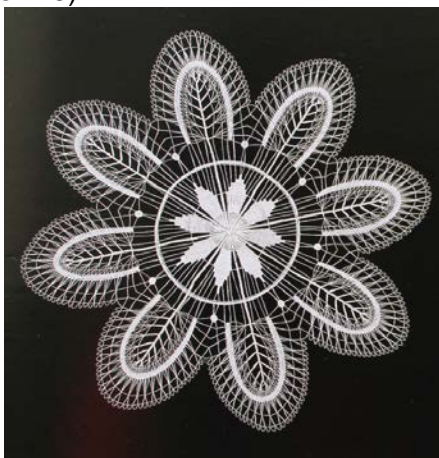
Početak 20. stoljeća *paški teg* se mijenjao u tehničkom smislu. On prestaje biti vezan za platno te se izrađuje prema nacrtima. Na slobodno oblikovanu mrežastu podlogu komponiraju se spomenuti stariji elementi ukrasnih motiva (sl. 22, 23). Zadržan je mrežasti kostur *retičele* i osnovni bod *obameta* u jednakom načinu izvedbe. Mijenja se i namjena čipke koja postaje ukrasni detalj modne odjeće i ukrasna prostirka u kućama. Sada se izrađuju ovratnici, umetci za odjeću i posteljno rublje, rupčići i

tabletići različitih veličina i oblika. Ti su predmeti danas najpopularniji predstavnici paške čipke.

23.

Osim spomenute, u zadnje vrijeme je sve poznatija hvarska čipka koju izrađuju časne sestre u benediktinskom samostanu u Hvaru (sl. 23).

24.

Posebnost hvarske čipke je prije svega u materijalu, odnosno u postupku dobivanja niti od biljke agave. Također su posebne tehnike kojima su izrađeni različiti ukrasni podlošci (*tableti*). Čipka se izrađuje od tanke i sjajne niti agave koja nastaje kroz složeni postupak branja, čišćenja, pranja i sušenja. Time se dobivaju niti duge od oko tridesetak centimetara do jednog metra. Osnovne tehnike izrade agavine čipke su: *tenerifa*,

*tenerifa s mreškanjem i mreškanje na okviru. Tenerifa se zasniva na kartonskoj podlozi u osnovnom obliku zvijezde na kojoj se od središta izrađuje mreža namatanjem niti iglom. Ova mreža se dalje ispunjava raznim oblicima i bodovima bez nacrtu. Na takvoj osnovi dorađuju se slične tehnike, a zabilježene su i neke druge.*³¹

Čipka od agave postala je poznata na prijelazu 19. u 20. stoljeće, ali se nije značajnije popularizirala sve do sredine 20. stoljeća kada su se hvarske časne sestre benediktinke počele intenzivnije baviti njihovom izradom. One su danas reprezentativni primjeri tekstilnog umijeća pa je vještina izrade čipke od agave u gradu Hvaru jedna od tri komponente čipkarstva u Hrvatskoj zaštićenog kao nematerijalna kulturna baština.

Umjesto zaključka

Ovim kratkim pregledom tekstilnog rukotvorstva u Dalmaciji nastojala sam istaknuti ono tipično te obuhvatiti bitne sastavnice, a istovremeno spomenuti i ono što je manje zastupljeno ali se na neki način ističe. Pokušala sam sažeti stručno obrađene podatke u relativno jednostavnu tekstualnu formu koja bi uz fotografije sačinjavala svojevrsnu slikovnicu za odrasle. Zbog toga nisam ulazila u pojedine probleme i digresije, ali sam bilješkama i literaturom upućivala na mogućnost produbljivanja i proširivanja teme.

Važno je naglasiti kako je poznavanje ovih nekoliko načina prerade sirovina, te različitih tehnika izrade i obrade tekstilnih materijala, bilo preduvjet za nastanak različitih oblika i ukrasa tradicijske odjeće i drugih tekstilnih predmeta. Upravo zbog toga ono bi trebalo biti osnova za sustavno promatranje fenomena hrvatskih narodnih nošnji.

U vrijeme intenzivnog sabiranja narodne građe i osnivanja najvećih etnografskih muzeja u Hrvatskoj (Split 1910., Zagreb 1925.) gotovo tri-četvrtine zbirki pripadalo je tekstilnoj građi. To govori o izrazitom interesu za tekstilno rukotvorstvo kao jednu od najrazvijenijih i najraširenijih djelatnosti hrvatskog sela u prošlosti. Građanstvo je upravo u tim vještinama i tehnikama kojima su oblikovani neobični ruralni artefakti prepoznalo takozvanu narodnu umjetnosti. Ona je bila uzor za obnovu domaćeg umjetničkog obrta kojega se nastojalo dalje razvijati putem

³¹ Kolumbić 2017,209-210.

tečajeva i škola, zbirki i muzeja. Sve to je posredno utjecalo i na održavanje tradicijskog rukotvorstva na hrvatskom selu gotovo do sredine 20. stoljeća.

Danas je znatno manji interes za tradicijsko rukotvorstvo nego li za cjelovite komplete narodnih nošnji. Stoga je ovdje potrebno naglasiti njegovu važnost za narodno likovno stvaralaštvo. Štoviše, svaka valorizacija narodne nošnje ili druge tvorbe trebala bi započeti poznavanjem materijala i tehnike kao što time počinje analiza nekog likovnog djela. To bi također moglo biti korisno pri ocjeni novih replika narodnih nošnji.

Osim toga, promatranje domaćeg tekstilnog rukotvorstva kao zbir svojevrsnih tehnika i vještina iz ruralne prošlosti dodaje mu početkom 21. stoljeća ekološku kvalitetu u smislu samoodrživosti i odsutnosti tekstilnog otpada.

Literatura i izvori:

Arhiv Etnografskog muzeja Split: EMS-R-77,red.br.468.

Acalija, Sanja. 2015. „Kaštelansko tekstilno rukotvorstvo, trgovina i proizvodnja“. U *Povismo i sukno: kaštelansko tradicijsko ruho*. Kaštela - Split: Muzej grada Kaštela - Etnografski muzej Split, 33-67.

Breko, Aida [et al]. 2009. *Moć boja : Kako su boje osvojile svijet*. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb.

Bruck Auffenberg, Natalia. 1912. *Dalmacija i njena narodna umjetnost*. Beč: Umjetnički nakladni zavod Anton Schroll & Co.

Čarolija niti. Vještina narodnih tkanja u Jugoslaviji, 1988. Ur. Jelka Radauš Ribarić i Dunja Rihtman Auguštin. Zagreb: MGC.

Dalmatinska zagora : nepoznata zemlja, 2007. Ur. Joško Belamarić i Marko Grčić. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Eckhel, Nerina. 1988. „Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila“. U *Čarolija niti...*, ur. Jelka Radauš Ribarić i Dunja Rihtman Auguštin. Zagreb: MGC, 25-40.

Eckhel, Nerina. 2007. „Od runa do tkanine“. U *Dalmatinska zagora : nepoznata zemlja*, ur. Joško Belamarić i Marko Grčić. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 513-517.

Eckhel, Nerina. (s.a). *Lace making in Croatia*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Eckhel, Nerina i Vesna Zorić. 1995. *Paška čipka*. Zagreb: Etnografski muzej.

Fototeka Etnografskog muzeja Split: F2669

Gavazzi, Milovan. 1991. *Baština hrvatskog sela*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.

Hajdić, Branka. 2010. *Jelka Miš : život posvećen baštini*. Dubrovnik: Etnografski muzej - Žitnica Rupe.

Hrvatska tradicijska kultura : na razmeđu svjetova i epoha, 2001. Ur. Aleksandra Muraj i Zorica Vitez. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Ivanišević, Frano. 1987. *Poljica – narodni život i običaji* (Reprint izdanja JAZU iz 1906. I neobjavljena građa). Split: Književni krug.

Jakšić, Ida. 2018. *Bijelo na bijelom : bijeli vez u nošnjama dalmatinskoga zaleđa*. Split: Etnografski muzej Split.

Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*. Split: Etnografski muzej Split.

Kale, Jadran. 2008. „Je li 'narodna nošnja' narodna?“. *Etnološka tribina*, 31: 109-126.

Koledar Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost. 1913. Split: Pokrajinski muzej za narodni obrt i umjetnost [Etnografski muzej Split].

Kolumbić, Marija. 2017. „Jedinstvena čipka od niti agave hvarskih benediktinki“. Prilozi povijesti otoka Hvara, XIII: 197-216.

Lulić Štorić, Jasenka. 2003. *Vez i čipka sjeverne Dalmacije*. Zadar: Narodni muzej Zadar.

Radauš Ribarić, Jelka. 1975. *Narodne nošnje Hrvatske*. Zagreb: Spektar.

Radauš Ribarić, Jelka. 1978. „O porijeklu vezenog ukrasa na sukненоj odjeći zapadnodinarskog područja“. *Etnološki prilozi*, 1: 77-97.

Radauš Ribarić, Jelka. 1988. „O tekstilnom rukotvorstvu na tlu Jugoslavije kroz vjekove“. U *Čarolija niti...*, ur. Jelka Radauš Ribarić i Dunja Rihtman Auguštin. Zagreb: MGC, 13-24.

Vidović- Begonja, Ilda. 1988. *Narodna nošnja Splita*. Zagreb: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske.

Vrkić Žuvanić, Marija. 2010. *Četverokuka : šareni vez na čuhi sjeverne dalmacije*. Zadar: Narodni muzej Zadar.

Vojnović, Branka. 1994. „Rezbarene preslice iz Drniša“. *Ethnologica Dalmatica*, 3: 37-52.

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Slikovni prilozi:

1. **Gargašenje - raščesljavanje vune za pređenje**, Runovići. Objavljeno u *Dalmatinska zagora : nepoznata zemlja*, 2007, str.514.
2. **Djevojka pri pređenju**, Cetina kraj Vrlike. Fototeka EMS – F2669.
3. **Tipovi preslica**. Objavljeno u Gavazzi, Milovan. 1991. *Baština hrvatskog sela*, str.108.
4. **Tkanje pregača i torbi na uspravnom tkalačkom stanu**, Seget kraj Trogira. Objavljeno u Gavazzi, Milovan. 1991. *Baština hrvatskog sela*, str.90.
5. **Tkanje na krosnama- vodoravnom tkalačkom stanu**, Vrlika. Objavljeno u *Dalmatinska zagora : nepoznata zemlja*, 2007, str.516.
6. **Crtež tare ili krosne**, Marija Roca 1931.g. Arhiv EMS-R-77,red.br.468.
7. **Motivi s vunene pregače**, sjeverna Dalmacija. Objavljeno u *Hrvatska tradicijska kultura : na razmeđu svjetova i epoha*, 2001, str.393.
8. **Pregača**, Kukar kraj Vrlike, 1936.g. EMS - inv.br.XV/93
9. **Priprema osnove na tkalačkoj rešetki**, Prošnice - otok Brač, 1971.g. Objavljeno u *Čarolija niti. Vještina narodnih tkanja u Jugoslaviji*, 1988, str.95.
10. **Ženski pojasevi - kanice**, Zlarin, 19./20. st. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.88.
11. **Dio pregače**, okolica Knina, poč.20.st., EMS - inv.br.1022.
12. **Dio marame**, Poljica, sred.19.st., EMS - inv.br.V/5259.
13. **Ženska košulja - opleće**, Ravni kotari, II.pol.19.st. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.27.
14. **Ženska košulja**, Biograd na moru, poč.19.st. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.62.
15. **Poprsnica - žutnica**, Konavle, 19.st. Objavljeno u Hajdić, Branka. 2010. *Jelka Miš : život posvećen baštini*, str.5.
16. **Dio građe sadaka**, Razvođe kraj Knina, II.pol.19.st., EMS - inv.br.V/9016

17. **Dio ženskog pojasa - kanice**, Prkos kod Zadra, između dva svj. rata. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.47.
18. **Dio sadaka**, Kašić, poč.20.st. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.36.
19. **Dio kaparana**, Obrovac, 1929.g. Objavljeno u Jakšić, Ida i Sanja Ivančić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije : tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*, str.53.
20. **Dio marame**, Dugopolje, pol.19.st. Objavljeno u Jakšić, Ida. 2018. *Bijelo na bijelom : bijeli vez u nošnjama dalmatinskoga zaleđa*, str.29.
21. **Prsa ženske košulje**, Pag, poč.20.st., EMS - inv.br.V/5192.
22. **Izrada šivane čipke**, Pag. Objavljeno u Eckhel, Nerina i Vesna Zorić. 1995. *Paška čipka*, str.17.
23. **Paška čipka**. Objavljeno u Eckhel, Nerina. (s.a). *Lace making in Croatia*, str.78.
24. **Hvarska čipka**. Objavljeno u Eckhel, Nerina. (s.a). *Lace making in Croatia*. Zagreb, str.145.

TEXTILE HANDICRAFTS IN DALMATIA

(Summary)

The article focuses on various procedures and skills used by women in Dalmatia in the late 19th and early 20th century to make textile items for their household members or those for the household and economic needs. The complete process, which includes the procedures of obtaining textile threads, their interconnection with the aim of creating a fabric and the final decoration of individual items, has been presented. The procedures of wool processing, its weaving and decoration and especially the skills of embroidery and lace making have been described and illustrated. The production of textile items made of broom, hemp and homemade silk has also been mentioned.

This brief overview of textile handicrafts in Dalmatia tries to emphasize everything that was typical and at the same time mention what is less represented, but in a way stands out. The intention is to summarize the professionally processed data into a relatively simple textual form which with even more photographs could be a kind of picture book for adults. Therefore, the individual problems are not analysed and the aim of notes and literature is to refer to the possibilities of deepening the topic. The article was created as the first part of the planned edition on folk art in Dalmatia in which I would combine this topic on the basis of materials from the Split Ethnographic Museum and ethnological literature and present it in a popular way with rich pictorial materials.

In conclusion, it is emphasized that the knowledge of the basic methods of processing raw materials and various techniques of production and processing of textile materials is the basis for the systematic observation of the phenomenon of Croatian folk costumes from the rural past and for their current reinterpretations.

Key words: textile handicrafts, Dalmatia, rural culture